

פסקי הלכות ותשובות מפי מורנו הגאון הגדול רבי עמרם פריד שליט"א

דיני אכילה ומלאכה בערב שבת

אכילה בערב שבת ויום טוב

מלבד ערב פסח וערב סוכות - (פ"י רמט ס"ב)

סעודה רגילה:

מן הדין מותר לאכול בערב שבת ובערב יו"ט (משנ"ב סק"ח) **סעודה רגילה** [כלומר, בכמות ובאופן שרגיל לאכול בסעודה ביום חול] עד כניסת שבת.

אך יש מצוה להימנע משעה עשירית ואילך [שהיא כחצי שעה לפני מנחה קטנה] מלאכול סעודה שכזו [ובימות החורף שהיום קצר, מצוה להימנע אף לפני שעה עשירית, אם הוא משער שע"י שיאכל כמות זו, לא יאכל בלילה לתיאבון].

המתחיל לאכול לפני שעה עשירית, אין לו מצוה להימנע, אף שיודע שימשיך סעודתו לאחר שעה עשירית.

ואף לאחר שעה עשירית עד כניסת שבת, **אין מצוה להימנע מהדברים הבאים:**

- **טעימה**, ולכן מותר לאכול פת ומזונות עד כביצה, וכן שאר מאכלים כגון פירות, בשר וכדו' אפילו הרבה, ובתנאי שיוכל לאכול בלילה לתיאבון (ועי' פמ"ג א"א סק"ו).
- **כדי להשקיט רעבונו**, מותר לאכול גם סעודה, ובלבד שאוכל בכמות כזו שיוכל לאכול בלילה לתיאבון.

סעודה גדולה:

בדין **סעודה גדולה** - היינו כשאוכל בכמות ובאופן מרובה מהסעודה שרגיל לאכול ביום חול - יש הבדל בין סעודת רשות לסעודת מצוה.

סעודת רשות גדולה:

סעודה גדולה של רשות, אסורה בערב שבת מהבוקר.

[ויש לדון האם האוכלים במסעדה או בבית מלון ביום שישי צריכים להקפיד מטעם זה שלא לאכול יותר מרגילותם ביום חול. ונראה דכיון שלא שותים שם יין, אין בזה איסור (עי' ט"ז סק"א, חמד משה סק"א, וכן נראה מלשון הלבוש ס"ב "סעודה של משתה", וכ"כ בשו"ע הרב ס"ה וס"ט, ובערוה"ש ס"ד. ואמנם הפמ"ג משב"ז סק"א כתב שהאיסור הוא באכילה שאינו רגיל בה, אף ללא משתה, אך ראייתו אינה מוכחת).]

סעודת מצוה גדולה:

סעודת מצוה גדולה מותרת, ובתנאי שזמנה בערב שבת.

בעניין זמן סעודת המצוה, יש לנהוג כדלהלן:

[א] לכתחילה יש לאכול [ועכ"פ להתחיל (עפ"י משנ"ב ס"ק טז, ערוה"ש ס"ז, וב"ח המובא במג"א סק"ו)] את סעודת המצוה לפני חצות.

[ב] אם לא הספיק, אפשר לאכול [ועכ"פ להתחיל] עד שעה עשירית [שהיא כחצי שעה לפני מנחה קטנה].

[ג] לאחר מכן, מצוה שלא יאכל שיעור קביעות סעודה [כלומר, כמות שרגיל לאכול בסעודת יום חול], אלא יאכל פת בשיעור שיוכל לאכול בלילה לתיאבון (סי' תקכ"ט ס"א, משנ"ב, בה"ל ושעה"צ שם).

כאמור, היתר סעודת מצוה בערב שבת נאמר רק בסעודות שזמן היום, וכגון:

סעודת ראש חודש (תו"ח סק"י, א"א לגאון מבוטשאטש, אמנם עי' ערוה"ש ס"ז), חול המועד והושענא רבא (משנ"ב ס"י תרס"ח סק"א, ועי' ערוה"ש וא"א לגאון מבוטשאטש הנ"ל), פורים שחל בערב שבת (סי' תרצה ס"ב, משנ"ב סק"י), מסיבת חנוכה (עי' סי' תרע, ולפי הרמ"א רק אם אומרים שם שירות ותשבחות, ויל"ע בדעת השו"ע שם).

וכן חתונה, ברית מילה [אפילו נדחית], פדיון הבן [בתנאי שלא דחאו בכוונה לערב שבת], בר מצוה בזמנה (ערוה"ש ס"ז, ועי' תו"ח סק"ח), סיום מסכת [כשסיים בפועל בערב שבת], וכדומה - כל אלו נחשבים כסעודת מצוה שזמנה היום.

שבע ברכות - אין דינה כסעודת מצוה שזמנה היום (כיון שכלל אין חובה לעשות שבע ברכות בז' ימי המשתה, כמבאר בשו"ת רב פעלים ח"ד אבה"ע סי' ו, אולם בשו"ע הרב סי' רמט ס"ח התיר).

וורט [גם כאשר השידוך נגמר בערב שבת], **אירוסין** [אף כשעושים תנאים] - מותר לעשותם רק ללא פת, או אפי' עם פת אך ללא יין, וכנ"ל (ובטעם הדין באירוסין, כתב המשנ"ב (סק"ט) מפני שא"ז נחשב לסעודת מצוה. ואם יש בהם תנאים, מצינו סתירות האם זה נחשב סעודת מצוה - עי' סי' תמד ס"ק כד, סי' תקנא ס"ק טז).

בת מצוה - אין דינה כסעודת מצוה (עכ"פ לעניין זה), ולכן מותר לעשותה ללא פת, או עם פת ללא יין, וכנ"ל. וכן הדין ביום הולדת ושאר אירועים, שכיון שזוהי סעודת רשות, מותר רק ללא פת, או עם פת ללא יין.

סעודת הבראה - משעה עשירית, טוב שלא לעשות סעודת הבראה (יו"ד סי' שעח ס"ה, זרע אמת ח"ה סו"ס קסה בהגהת תלמיד המחבר, קיצוש"ע סי' רה ס"ז. וראה מנהגים נוספים בעניין זה, בלחם הפנים יו"ד שם, ובשו"ת חיים ביד סי' קכא. לעניין אם סעודת הבראה היא סעודת מצוה, או שהמצוה היא רק שהשכנים יביאו אוכל לאבל - עי' סנהדרין ע; ערוה"ש או"ח סי' רמט ס"ז) [ובליל שבת יכול לאכול משלון]. אך אם רוצה לאכול, צריך לעשות סעודת הבראה (חכמת אדם כלל קס"ט בהגהה), ויאכל בכמות כזו שיוכל לאכול בליל שבת לתיאבון, ונהגים לעשות הבראה בעוגה וביצים.

מלאכה בערב שבת ויום טוב

מלבד ערב פסח - (פ"י רנ"א)

כל מלאכה שאסור לעשותה בשבת, אסור לעשותה בערב שבת מזמן מנחה קטנה [ויש מחמירים כבר מזמן מנחה גדולה, אך למעשה אפשר להקל עד מנחה קטנה], והעושה מלאכה בזמן זה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה.

ומטעם זה אין לעשות תיקונים בבית [כגון סיווד, הרכבת רהיט וכדומה], וכן אין לתקן מוצר חשמלי, וכן אין לעשות שיעורי נהיגה וכל כיו"ב, לאחר זמן מנחה קטנה.

האופנים בהם מותר לעשות מלאכה:

מותר לעשות מלאכה בערב שבת אף אחר מנחה קטנה [עד כניסת שבת], באחד מהאופנים הבאים:

[א] **מלאכה לצורך שבת** מותרת, אף אם עושה אותה לאחרים, ובתנאי שעושה אותה בחינם. היתר זה כולל גם פעולות מורכבות [מלאכת אומן] וכגון תפירת בגדי שבת, תיקון נעלי שבת.

כאשר עושה את המלאכה לצורך אחרים, ולוקח עליה שכר, יש להבחין בין ב' אופנים:

- אם לא ניכר שהמלאכה לצורך שבת, אסור לעשותה בשכר, אלא רק בחינם.
- ולכן עבודות חשמלאות, נגרות, סנדלרות וכדומה, באופן שלא ניכר שהן לצורך שבת [וכגון שלא ניכר שהן נעלי שבת], מותרת רק בחינם ולא בשכר.
- אם ניכר שהמלאכה לצורך שבת, וכגון שטיפת הבית, הדחת כלים, תפירת ותיקון בגדי שבת [כגון מכפלת, קיצור, הצרה, תיקון קרע וכדומה] **תספורת** (דינה יתבאר בהרחבה בגיליון הבא) וכדומה, מותר אף בשכר.

[ב] מלאכת עראי מותרת, אף מעשה אומן, ואף שלא לצורך שבת, ואף בשכר. מלאכת עראי היינו מלאכה הנעשית בזמן קצר, שלא ע"י אדם העושה כן בקביעות.

[בגדר מלאכת עראי יש להסתפק, ואפשר לבארה ב' אופנים: מלאכה שאינו רגיל לעשותה כל ערב שבת, מלאכה הנעשית שלא ע"י האדם הרגיל לעשותה בקביעות, מלאכה הנעשית בדרך אגב או בזמן קצר. ולמעשה נראה כפירוש האחרון, שכל מלאכה הנעשית בזמן קצר, מותר לעשותה בערב שבת עד כניסת שבת (והראיה מאיסור בניית סוכה המובא במשנ"ב ס' תרצה סק"ב, אע"פ שאינה מלאכה הנעשית בקביעות, או מלאכה הנעשית ע"י אדם שעבודתו בכך). ונראה שיותר מחצי שעה, אינו נחשב עראי].

ולכן מותר לעשות מלאכה הנעשית בזמן קצר [עד חצי שעה], וכגון תפירת כפתור [אפילו שלא לצורך שבת], תיקון קל בבית [כגון קדיחה ותליית מדפים ותמונות וכדומה, החלפת נורה וכיו"ב], הרכבה פשוטה של רהיט, השקיה, מילוי טופס, חתימת חוזה לקניית/שכירות דירה וכד' (מפני שהכתיבה עראית, והפרקמטיא מותרת כדלהלן), כתיבת מכתב לאשה/חתן/כלה וכדומה (וכפי שיתבאר בגיליונות הבאים בדיני כתיבה).

אף כיבוס, גיהוץ וקיפול של בגדים בודדים נחשב מלאכת עראי, כאשר אין זה אורך זמן רב [ומותר אפילו שלא לצורך שבת] (פרטים נוספים בדינים אלו, יתבאר בס"ד בגיליונות הבאים).

[ג] מלאכות שמותר לעשותן בחול המועד, כגון דבר האבד (ע"י בה"ל ד"ה ואינו, ס' תקלט ס"ה), צרכי רבים, צורך הגוף ומכשירי אוכל נפש.

ולכן, אף שאין לעבוד בערב שבת לאחר מנחה קטנה בעבודתו הרגילה [וכגון עבודה בהנהלת חשבונות, תכנות וכדומה], אך כאשר זה דבר האבד [כלומר, שלולא שיעבוד כעת עלול להיגרם למעביד, לעובד, או ללקוח נזק כספי, וכגון שמועד הגשת דו"ח זה הגיע וכדומה, וכן אם העובד עלול להיכנס או שעלולים לפטור, ובכל כיו"ב, הרי זה דבר האבד], ומותר להתעסק בזה עד כניסת שבת.

כמו כן, מותר לעבוד במוקדי מידע, תקשורת, קייטנות, וכדומה עד כניסת שבת, מפני שהם מוגדרים כצרכי רבים. וכן עבודה כנהג אוטובוס, דרייבר וכדומה, נחשבת כצרכי רבים. כמו כן, מותר להתקין ולתקן מזגן, וכן לתקן תקלה בתאורת הבית כדי למנוע חשיכה, מפני שהם כצורך הגוף. וכן טיפול אצל קוסמטיקאית/מאפרת, נחשבים כצורך הגוף. כמו כן מותר לתקן מקרר, תנור, מיקסר ושאר מכשירים הנוגעים לאוכל, מפני שדינם כמכשירי אוכל נפש.

[ד] מלאכה ע"י גוי מותרת אף בשכר (ע"י ס' תסח ס"א לעניין ערב פסח. וטעם הדבר מבואר ברוקח ס' י, הובא בב"י ובד"מ שם, שלא שייך איסור אמירה לגוי שבות אלא רק בשבת, יו"ט וחול"מ). ולכן מותר לתת לפועלים גויים לעבוד אצלו עד כניסת שבת.

[ה] מלאכה לצורך מצוה מותרת, ובלבד שנעשית בחינם (כמבואר בב"י שם, שביאר את הטעם שמותר לכתוב ספרים "מפני שהוא דבר מצוה", וכ"ה בשו"ע הרב ס' רנ"א ס"ג. ומשנ"כ הפמ"ג שהובא במשנ"ב ס' תרצה ס"ק ב שאסור לבנות סוכה לאחר חצות צ"ע, וצ"ל שהוא סובר שבניית סוכה היינו רק הכשר מצוה, ועיין שאילתות קסט, רש"י מכות ח, שו"ת מהר"א ו"ד ס' יא, רמ"א ס' תרכ"ד-תרכ"ה, שו"ת אבני נזר א"ח ס' תנט, שו"ת מנחת אלעזר ח"ד ס' נה.

טעם הדבר שלא הותר בשכר, משום שאם עיקר כוונתו בשביל השכר שוב אינו מקיים מצוה, ובשונה ממלאכה לצורך שבת, שכאשר ניכר שהמלאכה לצורך שבת, מותר אף בשכר).

ולכן מותר לקשור ציציות, אף שלא לצורך שבת, ואף לאחרים, ובתנאי שלא לוקח שכר.

[ו] התחיל בעשיית מלאכה לפני זמן מנחה קטנה, בשעת הדחק יכול להמשיך לעשותה גם לאחריו, אף באופנים שמלאכה זו אסורה אז [וכגון שהתחיל לפני זמן מנחה קטנה לעשות מלאכה לצורך אחרים בשכר, ולא ניכר שהמלאכה לצורך שבת, בשעת הדחק יכול להמשיך גם לאחריו (בה"ל ד"ה ואינו)].

[ז] טירחה גרידא שאין בה מלאכה, מותרת (לא מצינו איסור בכך, וראה משנ"ב באזמרה לשמך פסח ב בענין טירחה בחוה"מ). מטעם זה מותר לעשות בייביסיטר, שיעורים פרטיים שאינם כוללים כתיבת דברי חול, אריזות מזוודות, סידור כביסה בארונות [ופעמים רבות יש בזה צורך שבת, ולכן מותר אף אם יש בזה מלאכת בורר] וכדומה.

[ח] רפואה מותרת, אף אם יש בה מלאכה (וכפי שמותר בחוה"מ, ס' תקלב ס"ב). ולכן מותר לעשות בדיקת ותרומת דם, וכן טיפולי שיניים וכדומה.

[ט] טבילת כלים מותרת, אף לא לצורך שבת (מפני שכל המלאכות האסורות משום "שבות" [דרבנן], אינן בכלל מלאכות האסורות בערב שבת. ואמנם בפרקמטיא דנו הפוסקים, אך יש לחלק ביניהם).

ישנם שני היתרים נוספים שאינם מצויים בזמננו - עני שאין לו צרכי שבת, ושכיר העובד אצל בעל הבית עד כניסת שבת (וראה פרטי הדינים בס' רנ"א). מעשה הדין שלא לצורך שבת לאחר מנחה קטנה, למעשה אין להתיר, ומותר רק כשהיא מלאכת עראי (ע"י מג"א סק"ה, יד אפרים שם, שעה"צ סק"ח, שו"ע הרב ס"ד, א"ר ס"ט-ק"ו).

יעוץ בנושאים שונים [גם בתשלום], למידה למבחנים, קריאת ספרי לימוד ושאר מסמכים - מותרים עד כניסת שבת, מפני שאינם מלאכה כלל [ואם צריך לכתוב עבור כך, יתבאר דינו בגיליונות הבאים בדיני כתיבה].

בכל האופנים שהותר לעשות מלאכה, אין בזה את העניין של "לא יראה סימן ברכה" (מור וקציעה).

כמובן שגם באופנים שהותר לעשות את המלאכה עד כניסת שבת, צריך להפסיק להתעסק בכך מבעוד יום, כדי שלא להיכנס לחשש חילול שבת ח"ו.

מסחר ופתיחת חנויות:

מותר למכור ולקנות עד כניסת שבת.

אך את החנויות יש לסגור כשעה לפני שבת (ע"י מג"א ס' רנו סק"א, הובא במשנ"ב שם סק"א שכתב "ראוי לבעלי החנויות שיסגרו חנותן כמו שעה קודם השבת", וע"י בה"ל ס' רנ"א ד"ה העושה, מ"ק שם, כה"ס רנו סק"ג), ובזמננו רבים נוהגים לסגור מוקדם יותר, ובפרט חנויות שאינן של מזון (ע"י ערוה"ש שם ס"ג).

מספר הטלפון בבית ההוראה

0733-260-800

להפניית שאלות לרב ולקבלת הגיליון למייל - פנו לכתובת

6191265@gmail.com

הגיליון הודפס ע"י

הרב רוני ליקר, הרב שילה אריאל, הרב

שלמה בלאק והרב נתנאל מן הי"ו

להצלת ידיהם בתורה ויר"ש וכל העניינים

שלוחות קו בית ההוראה

ניתן להאזין לכל השלוחות ההלכתיות הקיימות בקו בית ההוראה - בהלכות שבת, כשרות, תפילה, יחוד ועוד

להאזנה, הקישו 18 בקו בית ההוראה